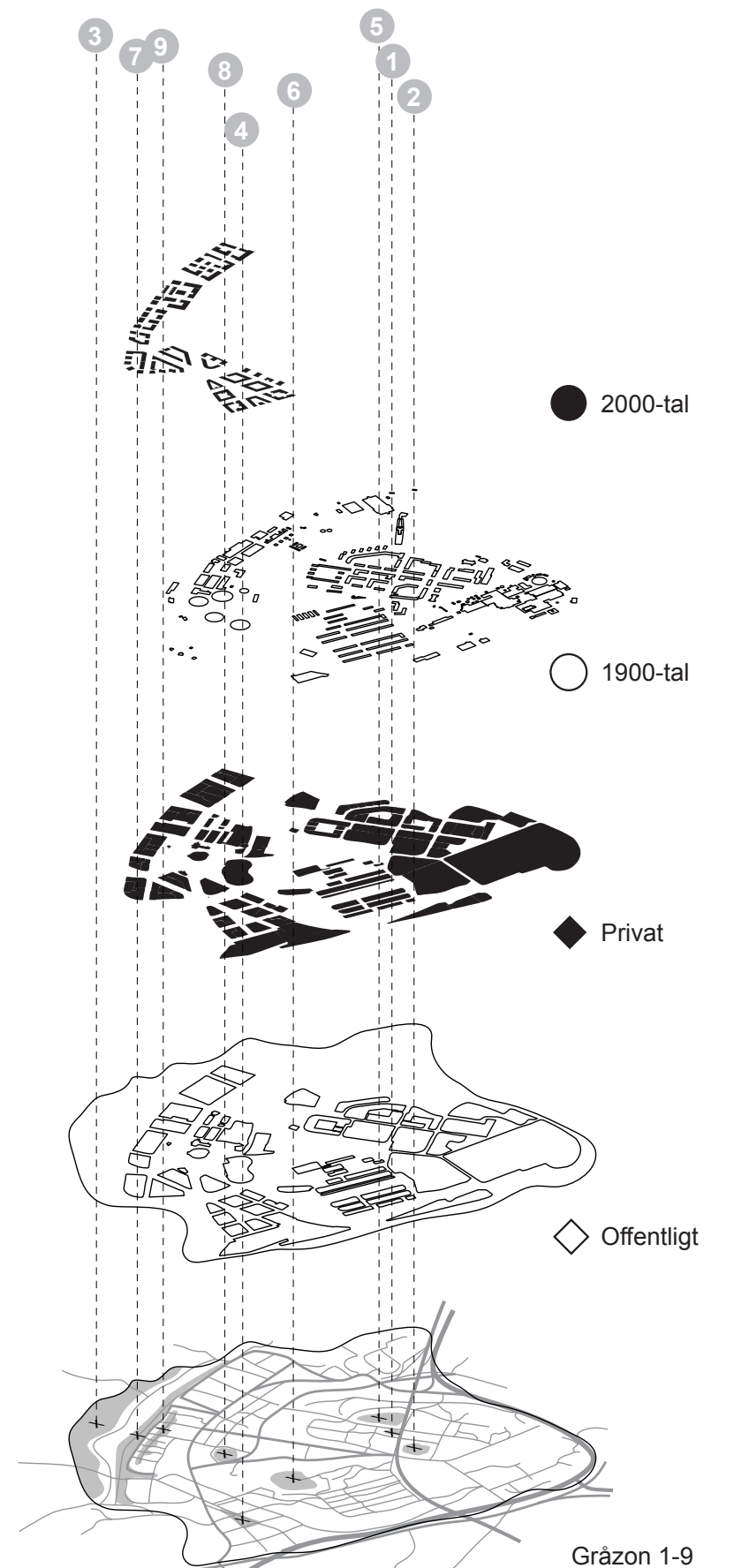

GUIDE TILL GRÄZONEN

En palett för det gemensamma

De nio minissäerna utgår från gemensam läsning, platsobservationer och kartläggningar i Norra Djurgårdsstaden och Hjorthagen. Genom observationerna och samtal med boende har vi med allmänningen som optik tittat på hur uppdelningen mellan offentligt och privat påverkat platserna, identifierat gräzoner och utifrån dessa föreställt oss andra förvaltningssätt. Snarare än att koppla på en fix färdig teori på en stum plats har ambitionen med kartering, illustration och text varit att låta platserna och teorin ställa frågor till varandra.

Gråzon 1-9

1 ♦ Det demokratiserande centret: Allmänningen som institution

På Folkkulturcentrums fasad intill Ropstens tunnelbanestation står det Medborgarhus. De på kvällen lysande bokstaverna skriver in lokalerna i ett åtminstone hundraårigt samtal om hur folkliga kulturcentrum kan och bör drivas. Historiskt återfinns en emblematisk skillnad mellan just medborgarhus och folkets hus, där de tidigare planerades och förvaltades av kommuner medan de senare initialt initierades av lokala gräsrotter. I en debatt mellan Karl Kihlborn, den första ombudsmannen för Folketshusörelsens riksförbund, och Per Albin Hansson inför ett lagförslag 1938 om statligt stöd till samlingslokaler sa Kihlborn så här inför möjligheten att bli kommunalt styrda: "Skall samhället hålla oss med samlingslokaler, blir vi i en del kommuner beroende. En del vill inte ha dans i lokalerna, andra inte filmvisningar, tredje gruppen kanske är motståndare till teater. Och det värsta av alla, folk, som icke har någon aning om arbetsvärldens föreningsliv, kommer att skriva ordningsregler för oss". Folkkulturcentrum har drivit sin verksamhet i lokalerna i Ropsten sedan 1983. I staderna står bland annat att läsa: "Föreningen skall verka för en folklig kultur som är ett uttryck för människors behov av att gestalta sina egna tankar och erfarenheter. Den folkliga kulturens uppgift är att bidra till formandet av ett demokratiskt samhälle". Detta utdrag, liksom riksdagsbeslutet att ge statligt stöd till samlingslokaler, kan sägas överensstämma med det konsensus som kan sägas råda bland politiska tänkare att rum och plats är centralt för demokratin. Men på vilket sätt detta förhållande fungerar är inte lika givet. Folkets hus-örelsens lokaler kan under deras formerande decennier vid 1900-talets början i alla fall sägas ha insisterat på en annan slags offentlighet, där det mindre handlade om att försöka sänka en tröskel och att leta efter minsta gemensamma användare än ett aktivt rumsligt arbete med att sammanföra en heterogen skara som annars inte brukar ses. Här finns en tydlig koppling till den urbana allmänningen, där den pågående aktiviteten och tillblivandet är en förutsättning för reproduktionen av platsens särskilda kvalitet. Relationen mellan kultur och demokrati handlar här alltså om att skapa en plats där mångfalden kan mötas, men där utrymme också ges för att gränsen mellan producent-konsument ska kunna suddas ut. Genom att vända blicken mot den tidigare arbetarörelsens rumsliga praktiker samt mötet mellan t.ex. medborgarhus och Folkets hus så öppnas möjliga vägar för att tänka såväl den urbana allmänningen som en specifik slags offentlighet. Dessutom pekar det mot vikten av platser som möjliggör ett samtal och gemensamt lärande över tid, och på så vis verkar demokratiserande, snarare än tillfälliga projekt.

• Dessa demokratiserande institutioner kräver rum, som måste vara ekonomiskt överkomliga. Finns en politisk vilja till att möjliggöra dessa slags rum? • Hur kan planeraren/arkitekten värna dem? • Vilka värden går förlorade när dessa platser saknas?

5 ♦ ♦ Kattgården: Det föreslående offentligt-gemensamma

Beiga, rosa och gula lamellhus i tre våningar runt en storgård. Utspridda bänkar och bord fästsatta i betongfundament under lind och lönn, mellan syren och oländstök. Vid flera av våra besök samtalade vi med en kvinna i 60-årsåldern. Hon skyddar gården och sträcker ut huvudet från ett fönster i det gula hus som hon berättar endast innehåller tvåor på 56 kvm. Vid porten har hon ställt ut två vattenskålar till hennes katt Dennis, men också till kaninerna, hararna, hundarna och gårdens andra katter. "Till och med katterna från huset på andra sidan gården som gjorts till bostadsrätter får komma och ta", säger hon stolt. Den stora och naturligt kuperade gården är offentligt ägd, men signalerar snarare natur än offentlig plats. Trots det används den enligt uppgift under sommarhalvåret frekvent, både av boende i husen omkring (den främst består av ettor, tvåor och treor) och det större grannskapet. De fastgjutna bänkarna kompletteras också av både klotgrillar och flyttbara sittmöbler som ställs dit under covid-19-våren. På liknande vis samsas hyresvärdens Stockholmsshems planteringar med egna initiativ i rabatter och pallkragar. Här påminns vi om att to common på engelska också ett verb, och de vidhäftande teorier som menar att platser bör förstås genom allmänninggörandet i sig snarare än att allmänningen skulle vara en stabil rumslig kvalitet som existerar oavhängigt användande. Gårdens mikro-taktiker av allmänninggörande skulle kunna benämnas som ett offentlig-gemensamt samarbete i minimal skala, ett samarbete som kan läsas som både föreslående och möjligt att formalisera och skala upp. En rumslig detalj som då möjliggvis får att ta fasta på är att det saknas en typisk lekplats i mitten vilket innebär att gården inte prioriterar någon specifik användare och användande, vilket i sig möjliggör en pågående förhandling. Att ta vändna studierna av denna plats skulle innebära mer nyanserade sätt att fråga vilka ytterligare kvaliteter de finns och hur det är möjligt att få fler i grannskapet att använda platsen samtidigt som de initiativ som skett från grannskapet på ett varsamt sätt tas om hand.

• Här finns en inbjudande balans mellan det öppna och planerade. Storleken har betydelse, vilket gäller både planering och förvaltning. Hur ser relationen ut mellan skala och allmänninggörande? • Hur kan gemensamma-offentliga samarbeten formaliseras, på en innergård, i ett kvarter eller i en hel stad?

2 ♦ Hönsgården: Enklaviska allmänningar

Gamla arbetarbostäder runt en kuperad och sluttande gård. Tio gamla lönnträd vakar över både gunstställning och de häckar som avskiljer gårdens olika ytor. Centralt på gården står en hemmasnickrad träkonstruktion med närt huserandes åtta hönor av lantrasen Skånska blomheöna. En laminerad plåt är uppspikad vilken kärnfyllt beskriver förvaltningen: "Hönsen köps av oss som bor i bostadsrättsföreningen. Äggen tillfällas de som sköter hönsen". Längs ned på plats finns telefonnummer och en mailadress att höra av sig till om en vill vara med. Ingen annanstans under våra vandringar i Hjorthagen och Norra Djurgårdsstaden stöter vi på en sådan explicit allmänninggörande praktik. Här finns en gemensam resurs som aktivitet delas, initiativet kommer från de boende. Rumsligt så underlättas konstruktionen av storgårdens yta, liksom att de olika storkarna på lägenheterna möjliggör att folk bor kvar över tid vilket rimligtvis gynnar relationerna mellan grannar. Men för att analysera delandet blir en nyckel också ägandeformen i de berörda husen. Lappen på hönsgården meddelar att det är en bostadsrättsförening som tar hand om hönsen. Enligt statistik hämtad från SCB är bostadsrättsföreningar den största ägaren av flerbostadshus i Sverige idag (42 procent), en siffra som i Stockholms innerstad är 63 procent. Genom ombildningar och en aktiv politik som gynnat det privata ägandet så har bostadsrättsformen blivit allt vanligare de senaste decennierna, och i Stockholms kommun finns det idag drygt 61 tusen färre hyreslägenheter än år 2000. Sett ur det vi kallar allmänningens optik har det flera betydelsefulla tillhöllanden till plats vid en bostadsrätt. Med tanke på att dessa ekonomiska föreningar drivs av en styrelse, har det ibland argumenterats för att dessa främjar närmare relationer än hyresrätter. Men i ljuset av vad en bostadsrätt i Stockholms innerstad kostar, så är gränsen mellan ett innanför och ett utanför hårdare än hyresrätterns (där köystemnet i alla fall har en slags inneboende demokrati). Dessutom kan ägandet i sig sägas påverka relationen till platsen. Skuldsätandet som här är den tysta förutsättningen för boendet skapar en förhoppning och förväntan om att hemmet ska öka i värde. Ett begrepp som bostadskarriär sätter fingret på denna varufiering. I relation till hönsallmänningen skulle delandet och gemenskapen kunna läsas som ett sätt att bryta med denna mekaniska relation till plats. Men det blir också svårt att bortse från att eventuellt trivsel också ökar värdet på platsen, och då gynnar ett fåtal (ägarna). Båda vinklarna kan sägas gälla, men pekar också mot att hönsallmänningen bör läsas som en enklavisk sådan. Den urbana enklaven är enligt Stavros Stavrides platser i den samtida staden vilka är definierade enligt klara gränser och har ett klart protokoll för hur de bör användas. Logiken bygger på att genom olika slags kontrollmekanismer separera ett rumsligt arrangemang från övriga staden för att se till att de som räknas som ideala användare också är de som använder platsen. Även om det är rimligt att äggen tillfaller de som sköter hönsen, är en intressant fråga hur delandet här skulle kunna utvidgas för att låta platsen utmana en rådande urban logik och föreslå sätt där delande och gemenskap inte förutsätter en homogen och redan definierad grupp.

• Storlek på lägenheter påverkar hur länge folk bor kvar liksom grannrelationer, men på vilket sätt påverkar det användande av utemiljön? • Vilka resurser skulle kunna delas i ett hyreshus/kvarter? • Vilka slags rum och rumsliga interventioner skulle möjliggöra ett sådant delande?

6 ♦ Intill hundrastgården: Allmänningen som problem

Parkeringshus med ett decennium gammal graffiti övergår till en hundrastgård som övergår till... ja, vaddå! Inte riktigt en skog, men samtidigt någonting mer än ett område med sly. De gröna fickorna och stadsfransarna som präglar den modernistiska stadsplaneringen har de senaste åren varit både debatterade och omvittnade, och innebär alltså ett problem redan vid benämningen. Möjligtvis kan denna semantiska vaghet också kopplas till varför dessa områden i stadsomvandlingsdebatt de senaste åren ofta fått bära hundhuvud. När måtbarhet och tydliga avgränsningar premieras blir det svårtödda automatiskt ett problem. Vilket såklart inte behöver överensstämma med de dagliga användarnas upplevelser av platsen. Kroppens vanemässiga eller första gångens möten med geografin utgör ett eget alfabet. Ingångarna ovan pekar mot platsen som också handlar om skala: vem ska staden planeras för? Vilkas intressen bör premieras? Att närma sig den skräpporna stadsfrans som kringgår hundrastgården genom allmänningen öppnar mot ett möjligt språk för det vagues kvalitet. Allmänningen premierar för stadsbarn att möta andra arter. Samtidigt som vuxna för en liten tid får prova sina rörelser på någonting annat än asfalt. Men i en närt exploaterad stad är ett nyckelord så blir dessa platser sårbara. En sårbarhet som accentuerar platsen som ett prekär urbant tillstånd, vilket gäller oavsett tid. För dessa slags nästan skogspartier kan varken låta sig mot stora begreppsligheter (som torget kan göra mot demokrati) eller ett givet användande (i parkleken... ja, där leker vi) utan här måste användande uppfinnas. Den urbana allmänningen är på så vis ett pågående problem snarare än en given plats. Men som plats både möjliggör och kräver den en pågående förhandling (i det skräpporna mellan barns kjoer, hundagare, friskisportare och de allsköns aktiviteter som är kopplade till tonårsgeografier och kräver skydd mot sikt). Om det var detta som syftades på när stadens Program för hållbar utveckling från 2017 slog fast att man bör "värna den gröna krasnen runt Hjorthagsberget" är oklart, men allmänningen möjliggör nya ingångar till en plats som trots att den ofta nämns inte helt lätt låter sig benämnas.

• Platser som inte är färdigdesignade och programmerade står öppna för användare att ta i anspråk. Här rymms både friktion och lekfullhet i en kontinuerlig förhandling och ett dagligt görande av demokrati. Hur går det att planera för det opererade? • Vilka platser i staden idag möjliggör och kräver en pågående förhandling?

3 ♦ Det stora gröna: En allmänning sträcker ut sig?

På den här sidan av husarviken tar ekarna vid. Under våra vandringar ser vi både kor och hästar, flera av de hundra fågelarter som häckar här skapar storslagna formationer i himlen. Det stora gröna sträcker sig bortåt, sammanför tre kommuner och är totalt 27 kvadratkilometer. Att denna stora gröna lunga kan förbli utan storskalig bebyggelse kan härledas till dess kungliga ägande och förvaltning sedan Gustav Vasas reformation under 1500-talet. Under de följande århundraden användes marken för kunglig jakt, och en två mil lång och två meter hög gårdsgård reglerade vilka människor, andra djur och användanden som kunde nyttja marken. Dessutom upprättades en djurgårdsförvaltning med uppsyningsmän, grändvaktare, hovjägare och grändavgift. Det varierade landskapet gick från jordbruksbygd till ett medvetet gestaltat landskap, en process som var färdig vid 1800-talets mitt och som idag syns tydligast vid de tre slotten Ulriksdal, Haga och Rosendal. Idag skyddas nationalstadsparken av § 5 i kapitel fyra i Miljöbalken: "Området Ulriksdal-Haga-Brunnsviken-Djurgården är en nationalstadspark. Inom en nationalstadspark får ny bebyggelse och nya anläggningar komma till stånd och andra åtgärder vidtas endast om det kan ske utan intrång i parklandskap eller naturmiljö och utan att det historiska landskapets natur- och kulturvärden i övrigt skadas." I nationalstadsparken råder allemansrätten på så sätt att det är tillåtet att plocka vilda blommor, bär och matsvamp. Allemansrätten är från början ett kollektivt görande, en sedvänja, vilken först 1994 skrevs in i grundlagen med formuleringen: "Alla ska ha tillgång till naturen enligt Allemansrätten". Skulle denna allemansrätt kunna gälla också på andra sidan husarvikens, går det att tänka sig en urban allemansrätt? Skribenten Erik Persson menar just det, och pekar på upptrampade stigar och affischerade elskap som redan existerande exempel. Persson menar vidare att detta både skulle kunna skalas upp och lagstadas genom en enkel formulering som: "alla invånare ska ha rätten till staden enligt den urbana allemansrätten". Detta skulle kunna innebära en stad där användande under vissa premisser står högre än ägande, och där t.ex. hus som stått tomta länge får användas om de främjar det allmänna (en liknande lag har införts i t.ex. Neapel). I ett nyplanerat område som Norra Djurgårdsstaden är eventuella konsekvenser inte givna, men fullföljts tankeexperimentet med en uppvärdering av det gemensamma är det lätt att föreställa sig anorlunda proportioner mellan de gemensamma ytor och det privata. I Stockholm stads "Program för hållbar stadsutveckling Norra Djurgårdsstaden visar vägen mot en hållbar framtid" från 2017 står uttryckligen att nationalstadsparken "ska vara ett komplement till, och inte ersättning för, parktyr i stadsdelen". Tyvärr visar storleken på de tärtbistade gräsytor och den överdesigade och minimala parkleken att detta inte följs. En urban allemansrätt skulle dock ge de nuvarande hyresgästerna och bostadsrättsinnehavarna större utrymme att omforma stadsdelen utifrån de behov som kan uppstå.

• Vilka andra nuvarande exempel på urban allemansrätt (som sedvänja) finns idag? • Vilka ytterligare rumsliga konsekvenser skulle en lagstadgad urban allemansrätt kunna ha?

7 ♦ Strandkanten: Alla slags allmänningar, samtidigt!

Klämdag i slutet av maj. Barnfamiljer och joggare samsas om utrymme längst strandpromenaden. Sölen speglas i Husarviken. Gränsen mellan arkitekteriering och stadsbild löses upp. Vid Husarviksgatan så bryter en tätbit av gräs av den kvartersstruktur som annars präglar området. Längs med vattnet så finns sittmöbler och soldäck av ovanligt robust material som t.ex. corténplåt och trä, räcken är av smidesjärn. Just här så spiller också restaurangen i hörnet ut över träbryggan och anmärker den offentliga platsen med stolar och bord i svart konstellation innanför ett staket. Allt detta står i kontrast mot andra sidan viken, där både hästar och kor skymsas bland ekarna. Kungliga Nationalstadsparken blev när den etablerades 1995 världens första urbana nationalpark, en klassning som är tänkt att skydda bla. de över 1000 olika fjärlsarterna och 1200 skalbagarna. Parken är med sin enorma artikelom och utsträckt, den sträcker sig en mil, en väldigt speciell slags gränne. Sedan de första planerna på ett nytt stadsutvecklingsområde vid Husarvikens så har också frågan om dess eventuella påverkan på parken varit levande, och än finns det inget konsensus. I en rapport för den ideella konstföreningen Mossutställningen längtundsundersökning Konstnärliga avsmygningar av Norra Djurgårdsstaden skriver framtidsforskaren Josef Wangel Weithz: "Det går i alla fall säkert att slå fast att om det varit upp till växterna, djuren och svamparna, med andra ord om området planerats utifrån ett bio- eller ekocentriskt istället för antropocentriskt perspektiv, så hade området planerats med substantiellt mer grönområden". Men som Wangel Weithz påpekar hade detta också inneburit ett lägre exploateringsstal, vilket inte är möjligt givet rådande ekonomisk system. Allmänningsbegreppet hjälper oss här nödvändigtvis inte mot en praktisk lösning, utan snarare att stanna vid problemet. Den urbana allmänningen kopplas ofta samman med de ekologiska allmänningarna (vatten, luft, fiske, skog etc.) och om allmänningsbegreppet hade varit med i planeringsstadiet hade denna strandkant behövt struktureras anorlunda. Det går att se framför sig fler och större gemensamma ytor, fler spridningsundersökningar som inte nödvändigtvis bär sig självt ekonomiskt. En ny ekonomisk logik genererar också nya urbana rumsligheter. Genom att tydligare inspireras av den delningskultur som präglar nationalstadsparken så hade det nybyggda området också varit skonsammare mot det samna.

• Hur går det att skapa och tydliggöra fler målsägare (skalbaggar, fjärlar osv) under planeringsprocessen? • På vilket sätt kan allmänningsbegreppet hjälpa oss mot ekocentrisk planering? • När och var känns andra (planerings)logiker möjliga?

4 ♦ Vattentorget: Allmänningen, bortom det hypervisuelle

Visuellt präglas Storgårdstorget av den slutna och klarröda fasaden med hoppande balkonger på den Gert Wingård-ritade "lacklådan" på torgets södra del. Det lackerade teglet går hela vägen ned till torgets granitplattor och samtal i sin monumentalitet möjliggvis med Ferdinand Brobergs glockskor ett par hundra meter bort. Men vid samtal med boende under våren får vi gå på gång höra om hur torgets karaktär ändras när fontänen, i bestämd form, sätts på till sommaren. Och när fontänen väl sätts på förstår vi varför. Den danska konstnären Jeppe Heins konstverk Water Pavilion kan på grund av väderförhållanden endast vara från fyra cirklar i marken startas och stoppas efter en förutbestämd rytm, torgets koreografi. Barnen älskar det, oavsett om de har med sig backläder eller inte. Den skulpturala vattenspaviljongen har dock inte bara skapat intensiva diskussioner mellan badsguans barn och deras föräldrar, utan verket var under en period avstängt efter klagomål från grannar. Klagomålen handlade om ljudnivån från vattnet, vilket i sin tur ledde till protester från de som uppskattade verket. Konstverket har alltså tydligt gjort torget som en plats för förhandling och samtal. Kanske bör torget ses som ett lyckat exempel på en av stadens paroller i hållbarhetsrapporten från 2017: "Spontana och oväntade möten ökar potentialen för mänsklig och samhällslig utveckling. Stadens struktur lägger grunden för detta där de offentliga rummen och mötet mellan det offentliga och privata utgör kärnan i det urbana livet". Samtidigt går det att här ifrågasätta hur oväntade mötena egentligen blir när t.ex. nämnda lacklåda, ett av torgets få hyresrätter och förvaldade av SKB, kräver en kötid sedan 1981 och har en hyra på över 14000 sek. Sett ur allmänningens optik blir det svårt att med områdets hyresnivåer och boendekostnader se hur torget på något sätt ruckar på stadens enklaviska prägel. Kanske bör Kleins konstverk snarare ses i ljuset av entreprenörsurbanismens hypervisualitet och som ett monument över iden om Norra Djurgårdsstaden som flaggskepp och skyltöster? Allmänningen belyser här vikten av att ställa frågor kring vilka som kan mötas, och under vilka villkor, när mötesplatser och oväntade möten ses som en urban kvalitet. Att peka mot prisnivåerna för nyproduktion och därmed avfärdade dess gemensamma rum blir i sin generaliserbarhet en stum kritik, men allmänningsbegreppet kan här möjliggöra ett mer initierat samtal om utmaningarna och problemen som kommer med att planera i offentliga rum i områden med höga hyresnivåer.

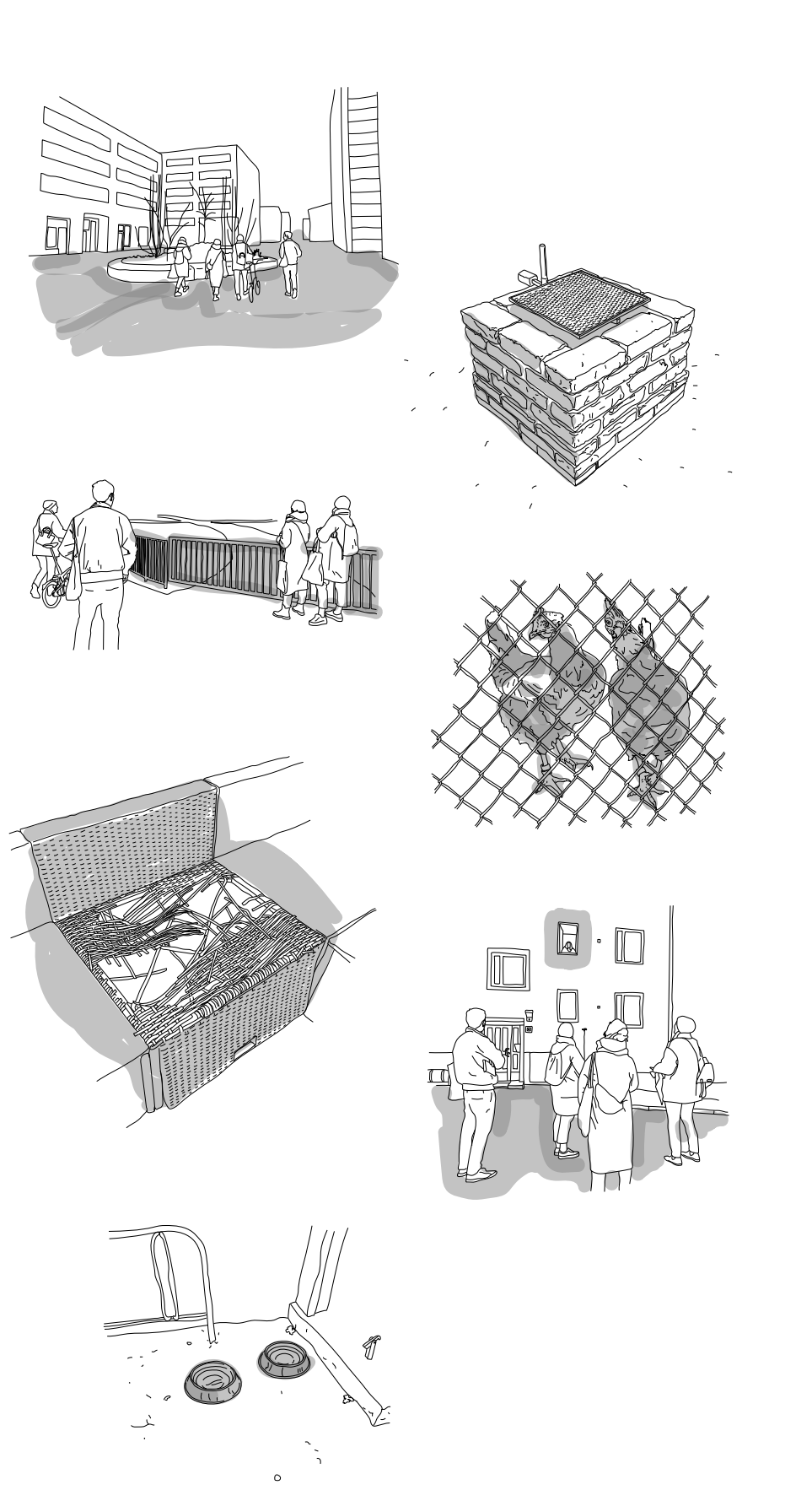
• Det bildmässiga språket följer med in i planeringspraktikerna som både visionsbilder och ett förenklat språkbruk. En mening som "det livliga, urbana torget för möten" är en idé som sällan kommer längre än till just visionen. Vilka metoder finns det för att komplicera och nyansera språket i planeringsfasen? • Hur går det rumsligt att undvika ett torg i områden med höga hyresnivåer blir till enklaver?

8 ♦ Det röda höjlet: flaggskepp eller allaktivitetshus

Hjorthagens två glockskor fungerade fram till 2011 som sista förvaringsplats för gasen innan den gick ut i nätet. Nu skulle Stockholm helt övergå till natur- och biogas. Men Ferdinand Brobergs byggnader i rött tegel med rundbågiga fönster bevarades och tidigt i processen beslutades att gasklocka 2 skulle bli en plats för kultur. Tengboms ritningar bevarar byggnadens exteriör i originalskick och det skyddade höjlet av tegel ska nu omsluta en byggnad av sträckmetall i koppar som förutom en "international scen" ska husera en bankettsal för 1000 personer. "Den häftigaste bankettsalen i norra Europa, hela världen", sägs i en film som länkas till på Tengboms hemsida. Superlativ som dessa har vidhäftat projektet från start, i allt från officiella broschyrer till politikernas egna bloggar. I ett tjänsteutlåtande 2019 formuleras det så här: "En scen i Gasklocka 2 kommer att stärka Stockholms varumärke som kulturstad och bidra till stadens identitet och stockholmsregionens attraktionskraft". Citatet kan sägas peka mot en viss slags kultursyn, och det som kallas "kreativ ekonomi", som kort kan sägas utgå från en idé om att kulturen – gärna i form av specifika landmärken – har förmågan att "sätta en plats på kartan". Gasklocka 2 kan på så sätt sägas förkroppsliga inte bara förvandlingen av Norra Djurgårdsstaden utifrån en flaggskeppslig, vilken blir tydlig genom dess engelska namn "The Royal Seaport", utan också en större urban rörelse från fordisim till postfordisim där konsumtion ersätter produktion som urban motor. Resonemanget är hårdtagat, och processen som lett till en "international scen" har inte bara utgått från kultur som ekonomiskt smörjmedel utan också om att byggnaden ska gynna konstnärer, kulturarbete och området. Men frågan kvarstår huruvida detta är en win-win-situation, eller om instrumentaliseringen av kultur här ändå skapar förlorare. Den urbana allmänningen på allmänningar i relation till konst och kultur låter sig inte göras här, men genom allmänningens enfås på ett stadsrum där medborgare inte tillåtas som konsumenter möjliggörs både en kritisk blick på projektet liksom andra idéer om hur kultur kunde inkorporeras i området. En intressant historisk parentes här är Pär Stolpes och andras medborgarförslag om att transformera Sabbatsbergs glockskor till ett allaktivitetshus i slutet av 1960-talet. I en utredning till stadskollegiet 1969 beskrivs hur glockskornas utformning och rymd väl lämpar sig för just allaktivitetshus, vilken förutom dans, musik, målnings och diskussioner skulle innehålla "samlingar, konferenser, opinionsmöten och fungera som mötesplats för stadens invånare". Allaktivitetshuset beskrivs vidare i utredningen som ett samhällsperiment, och även om liknande beskrivning skulle kunna användas på gasklocka 2 så har den tidigare sagas vara närmare den urbana allmänningen.

• Genom att fokusera på konsten och kulturens bidrag till ekonomin riskeras en viss slags stad att produceras och reproduceras. Vilka andra argument finns det för att kulturen ska få ta plats i stadsrummet? • Vilka slags rum bortom den stora arenan möjliggör kulturproduktion?

9 ♦ Enskilda vägen: På väg mot en annan slags mångfald

Taxgatan och Grythundsgatan förbinds av en stenlagd gångväg med huskroppar på båda sidorna. Fasadernas visuella mångfald speglar innergårdarnas rika och brokiga växtlighet (vilken får sägas vara imponerande då gårdarna är byggda på ett garage). En möjlig ingång till denna brokighet är genom det faktum som allmänningsteoretikern Stavros Stavrides uppmärksammar i boken City of Treshold: Om den modernistiska paradigmatiska stadsplaneringen utgick från att staden som kaos behövde regleras så hålls överraskningen och mångfald nu som en urban kvalitet. Men som Stavrides visar så kan denna mångfald inte sällan läsas som ett slags visuellt tricks för att dölja hur den rumsliga strukturen framförallt utesluter just överraskningar. Genom att skapa en kontrollerbar konsumtion av platsen så uppstår repeterbara mönster. Just den här lilla vägen längs med Husarviken är också en privat gemensamhetsanläggning, den ägs och förvaltas av bland annat bostadsrättsföreningarna intill. Samtidigt som de höga husen vilka präglar de öppna gårdarna skapar en panoptikon-situation. Det är här närmast onöjligt att tänka sig t.ex. skateboardkänande, gatuokost eller andra avvikande beteenden på vägen. Det privata ägandet tillsammans med den visuella kontrollen är så solid att exkluderande design som s-formade parkbänkar eller vattenspridare inte ens behövs. Självklart är den här vägen mycket mer än så här, och ingenting av ovanstående resonemang säger att det inte kan vara här till att bo i dessa hus. Men allmänningsoptiken hjälper oss att få syn på att en mångfald av kulörer, material och träd bör åtföljas av en idé om – och planering för – en mångfald möjliga användare och användande av platsen. I alla fall om idén är att gaturnumret och de gemensamma utrymmena ska motverka enklavisering och homogenisering.

• Om vi applicerar görandet på platsen så kan man tänka sig att detta är inte en färdigbyggd enklav, utan en enklav som genom panoptikon återskapas dagligen och kontinuerligt förstärker uteslutandet. Men då skulle också inkluderande och öppenhet vara möjlig. Variation som arkitektoniskt mål förekommer ofta idag, men vad står detta för? • Kanske kan inte alla rum förväntas möjliggöra en mångfald användare och användning, men vilka rum i staden gör det idag?

GUIDE TILL GRÄZONEN

En parlör för det gemensamma

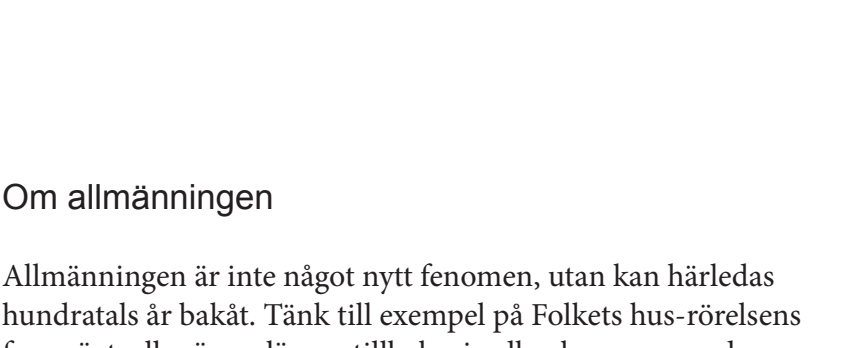

Allmänningen som optik

Intentionen med den här studien, finansierad av Arc och Varg Arkitekter, är att stärka sociala aspekter av stadsomvandling. Mer specifikt vill vi här se på hur modeller för ägande och förvaltning påverkar demokratifrågor som delaktighet och inflytande. Just detta lyfter också regeringen fram som ett av de absolut viktigaste målen för en framtida hållbar stadsutveckling; att "alla ges goda möjligheter att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön". Studien tar sin utgångspunkt i frågor kopplade till "det gemensamma", och fokuserar på den urbana allmänningen (se nedan) som vi menar har potential att öppna upp för nya frågeställningar, metoder och kunskaper kring hur ett inkluderande och demokratiskt offentlig rum kan planeras och gestaltas.

Frågor som strukturerar arbetet är:

– Kan ett möte mellan den urbana allmänningens teori/praktik och en arkitektonisk begreppsapparat/ praktik innebära nya perspektiv på sociala aspekter av stadsomvandling?
 – Om den urbana allmänningen per se är bortom det offentliga och privata, hur kan det informera en planerings- och byggnadsfas?

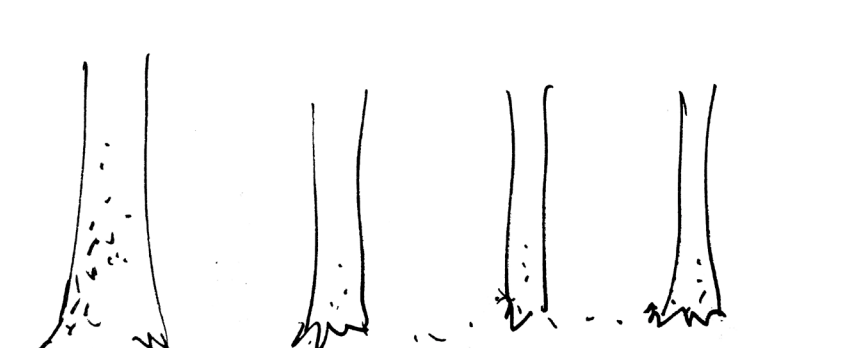

Allmänningen är inte något nytt fenomen, utan kan härledas hundratals år bakåt. Tänk till exempel på Folkets hus-rörelsens framväxt, eller ännu längre tillbaka, jordbrukare som under feodalsamhället förvaltade en bit jord tillsammans. Gemensamt för de flesta definitioner av de urbana allmänningarna är att de innehåller en gemenskap, resurs och förvaltning. Alltså: en gemenskap som förvaltar en resurs för det allmänna. Termen allmänningar populariserades när nationalekonomen Elinor Ostrom 2009 fick nobelpriset för sina arbeten om "commons". Genom mängder av empiriska exempel har Ostrom inte bara visat hur allmänningen kan vara det mest produktiva sättet att förvalta en plats, utan också att allmänningen som en tredje väg bortom det offentliga och privata bär på en inneboende kunskap om och praxis av förvaltning.

Allmänningsbegreppet används idag både av nobelpristagare och världsbanken, men också av stadsodlare och urbana sociala rörelser, vilket kan sägas vittna om en mångskiftad eller till och med konfliktfylld förståelse av begreppet. I en svensk kontext förstärks denna tvetydighet av begreppets närhet till allemansrätt och allmännytt, och inte sällan används de synonymt. I detta arbete utgår vi från att den urbana allmänningen varken kan reduceras till någonting som är bortom uppdelningen mellan offentligt-privat eller till en resurs som delas. Snarare än att vara en avgränsbar plats är allmänningen den miljö som utgörs av platsen tillsammans med det kollektiv som förvaltar den och deras allmänningsskapande praktiker. Denna miljö strävar efter att lämna reduktionistiska och mekaniska relationer (mellan människor såväl som plats) för att generera kollektiva och solidariska praktiker såväl som nya slags urbana rumsligheter.

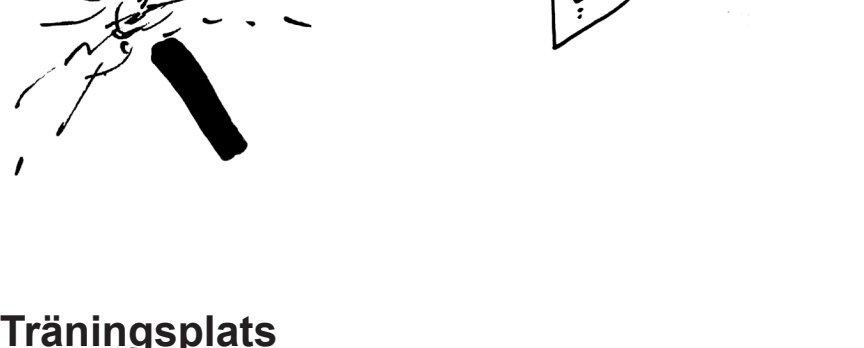
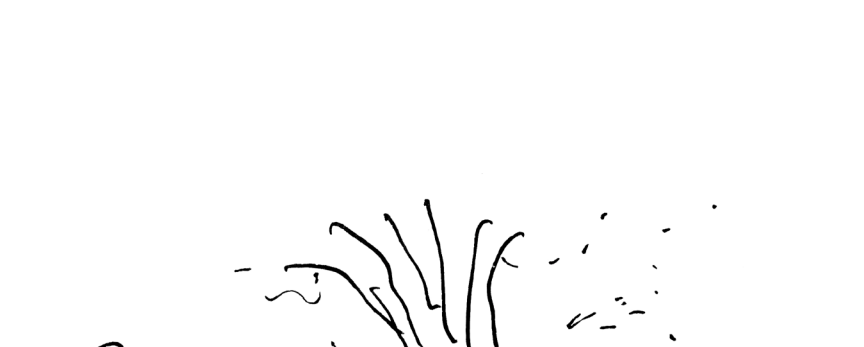
Förhoppningar

Detta är en första fas i ett längre arbete om vad som sker när kunskaper, erfarenheter och begrepp kopplade till senaste decenniernas teori och praktik kring urbana allmänningar möter en arkitekt- och planeringspraktik. Studien är till stor del ett testande av en paradox samt en metodutveckling: hur kan den urbana allmänningen, som snarare än en avgränsbar rumslig struktur är ett pågående görande, vara produktiv för görandet och byggandet av den byggda miljön? Genom kartering, en serie platsbesök och vandringar, textsamtal och mindre interventioner så identifieras och begreppsliggörs nya infallsvinklar på de sociala aspekterna av stadsomvandling samt implicit hur dikotomin mellan offentligt/privat kan vara otillräcklig, begränsande och döljande. Förhoppningen är att denna dubbelsidiga affisch tillsammans kan möjliggöra ett samtal om begreppen, ligga till grund för kommande forskning samt vara medvetandehöjande för såväl arkitekter och en intresserad allmänhet.

Urban allmänning

Snarare än att definieras av en tydligt rumslig avgränsning så utgörs den urbana allmänningen av en resurs som förvaltas av ett kollektiv för det allmänna bortom det privata och offentliga. Det är både en plats och en praktik, och allmänningen kan därför sägas vara miljö mellan de båda. Begreppet sammanför så olika företeelser som kollektivkök, stadsodling, upptrampade stigar, ockuperade hus och en nedgången park som genom ett frekvent användande av ett löst sammansatt nätverk av grannar öppnats upp för hela förorten. Det handlar alltså både om temporära och långsiktiga praktiker som pågår över tid. Genom att ifrågasätta konventionella ramverk som traditionell offentlig styrning och marknadens logik så kan de urbana allmänningarna sägas möjliggöra både nya meningshorisonter och aktualisera urbana potentialer som ofta återfinns men inte nyttjas i den byggda miljön.

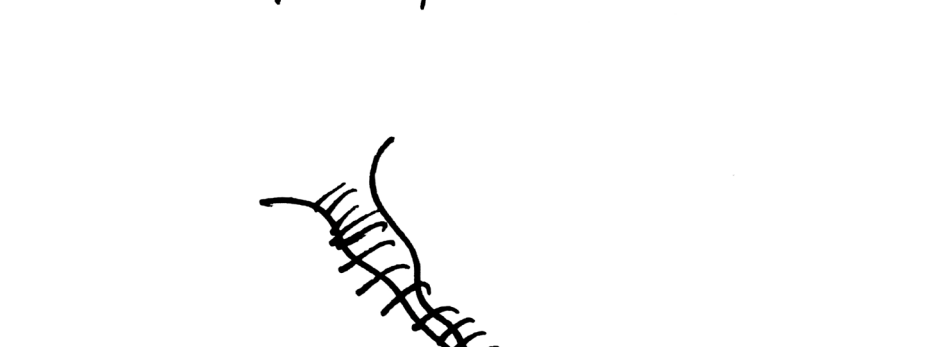
Träningsplats

Att låta fären gå ut på den gemensamma betesmarken innebär att du inte bara måste känna fären, utan också gräset och hur det förhåller sig till vädret och årstidernas rytm. På samma sätt innebär ett allmänninggörande att du behöver lära dig om de andra i gemenskapen liksom om den plats ni gemensamt förvaltar. Begreppet träningsplats ringar in en central del av den urbana allmänningens erfarenheter: provandet och testandet, och därigenom möjligheten att misslyckas. Då den urbana allmänningen utmanar motsattpar som producent-konsument och arbete-fritid, vilket annars präglar den urbana miljön, så krävs en rad nya förmågor för att uppehålla sig här och det krävs just en pågående träning. Denna träning kan bestå av en rad olika färdigheter, inte minst vad som i medborgardialogdiskurs kallas agens och deltagande. Men att uppehålla sig i en gemensam och öppen meningshorisont skulle också kunna beskrivas med begreppsliga storheter som en träning i demokrati eller att vara människa.

Rätten till staden

Rätten till staden är ursprungligen namnet på en bok av urbanteoretikern Henri Lefebvre från 1968. Lefebvres torra men rigida undersökning av hur produktionen av det sociala rummet är rätt ihopkopplad med kapitalismens överlevnad har på de senare åren blivit en paroll som använts av sociala rörelser i Hamburg, São Paulo och New York. En relevant fråga är säklart vems rätt det handlar om, och hur denna rätt eventuellt ser ut. En annan inflytelserik urbanteoretiker, David Harvey, menar i en essä med just namnet Rätten till staden att denna rätt inte handlar om en specifik grupps rätt till en specifik och given resurs (t.ex. rätten till drägligt boende eller till förflyttning) utan att det bör förstås som en kollektiv rätt att transformera staden utifrån sitt hjärtas lust. Rätten till staden bör på så sätt förstås utifrån idén om att människan skapar staden och att staden skapar människan, och att det då är skäligt för de som idag inte har möjlighet att kräva rätt till det skapandet. Enligt Harvey så är urbaniseringens mekanismer baserade på ett ojämnt system då stadens produktion idag ligger hos de få. I relation till t.ex. hur medborgardialoger ofta är utformade ger det här en ingång till att se hur valet mellan det eller det materialet, eller ny belysning i tunneln, helt enkelt är för futtigt. De boende borde få vara med och utforma formulären, men också ha kollektiv rätt till den ekonomiska vinst som eventuellt genereras om området populariseras till följd av åtgärderna. De urbana allmänningarna kan ses som platser där det experimenteras med just nya sätt att distribuera resurser och makt, men också som en plats som utgår från rätten att alla ska ha möjlighet att utforma staden.

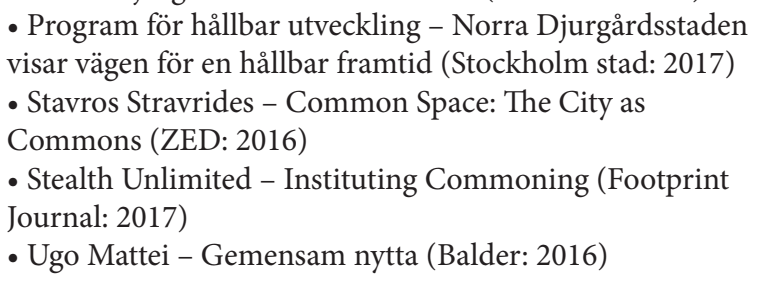
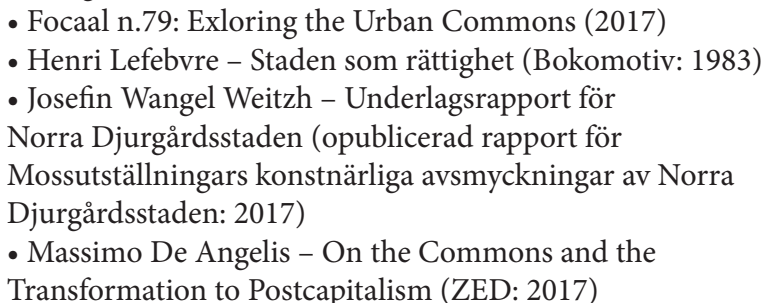
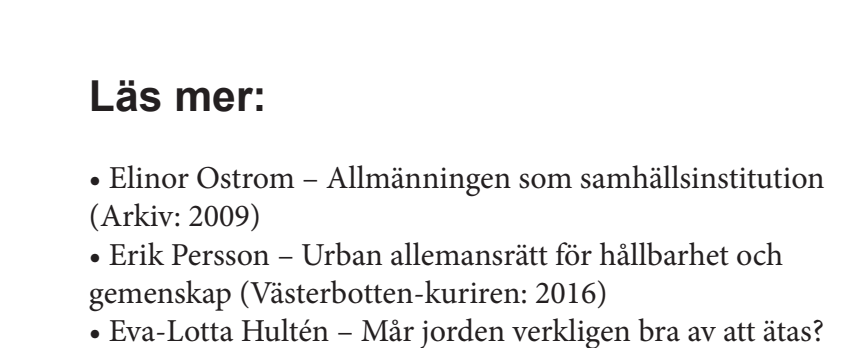
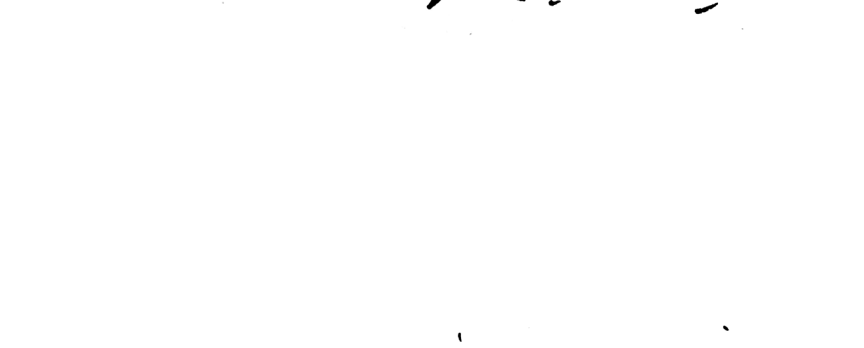
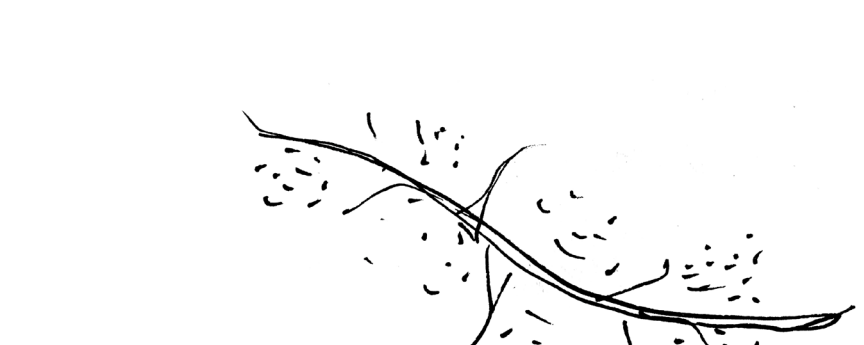
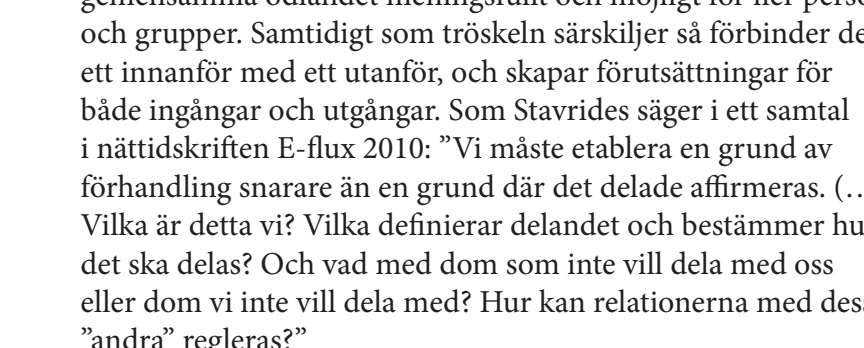
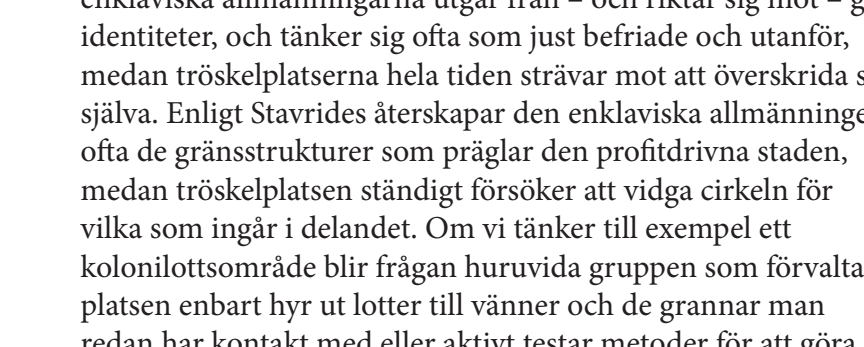
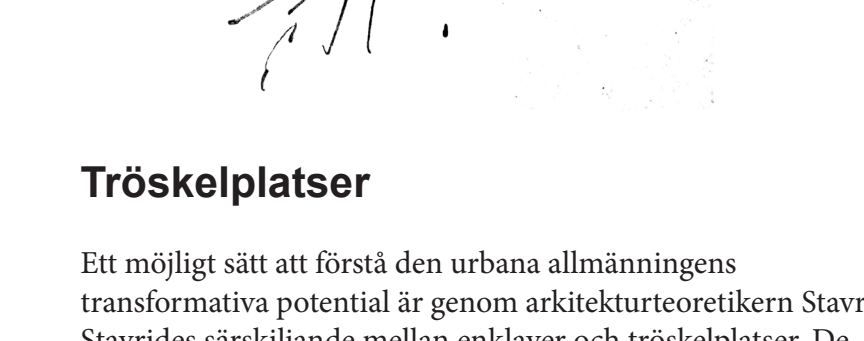
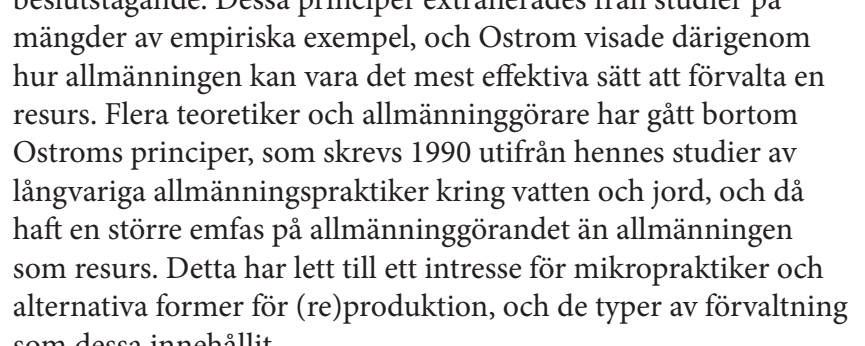
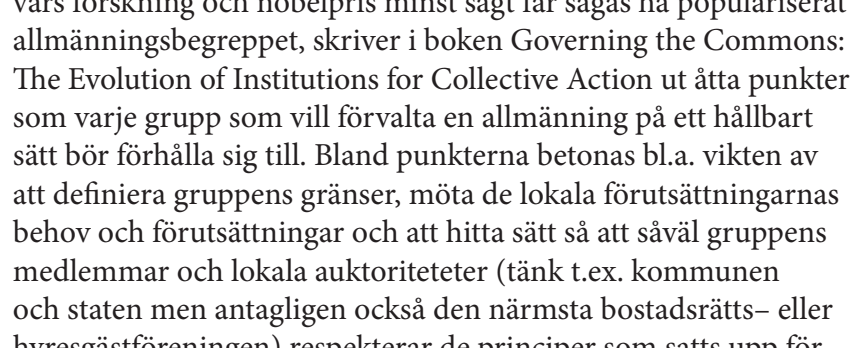
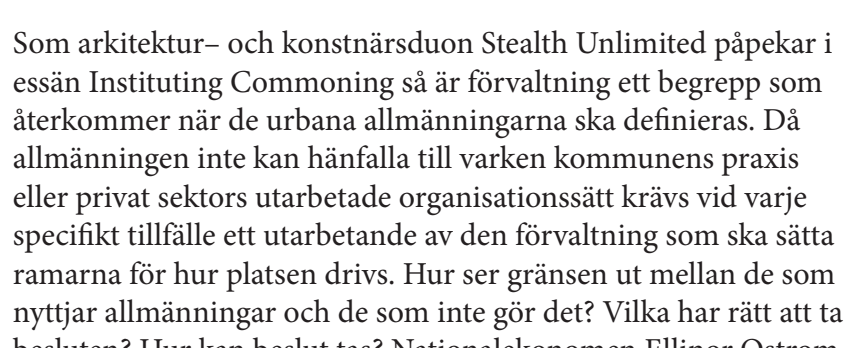
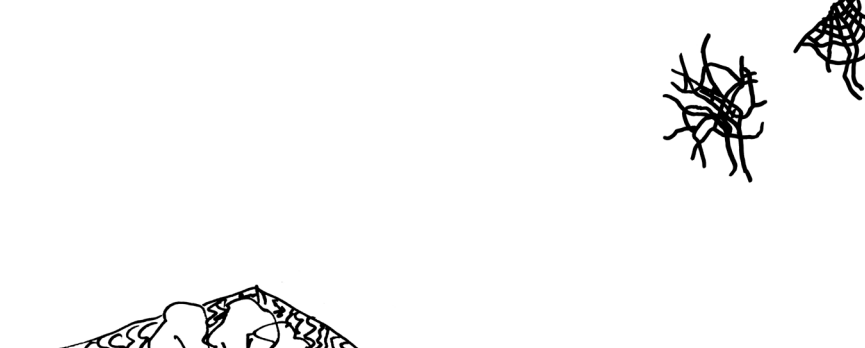
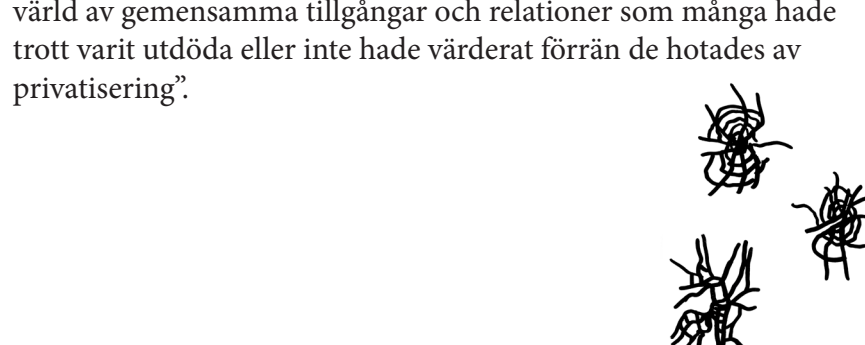
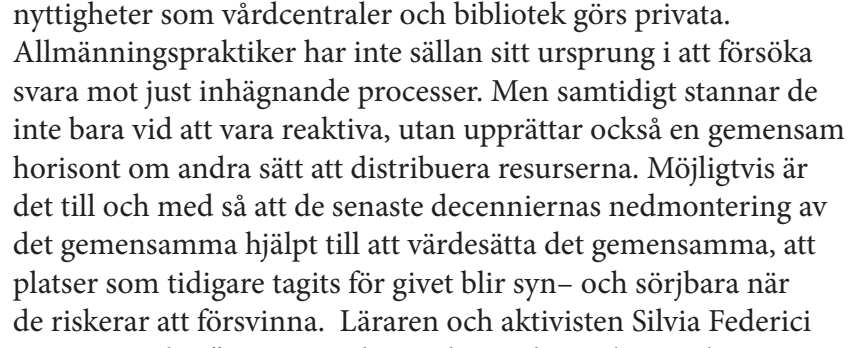
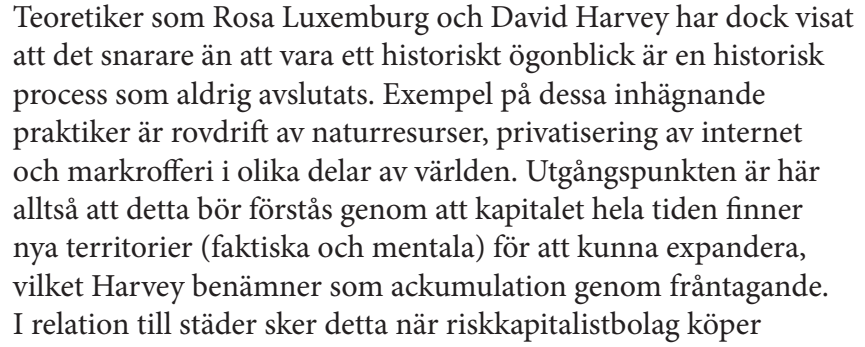
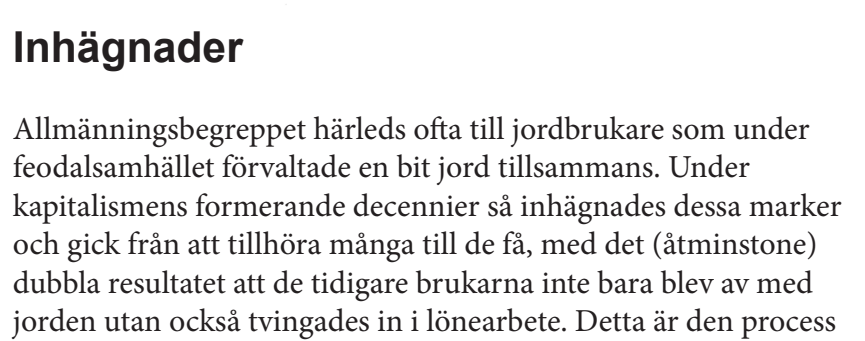
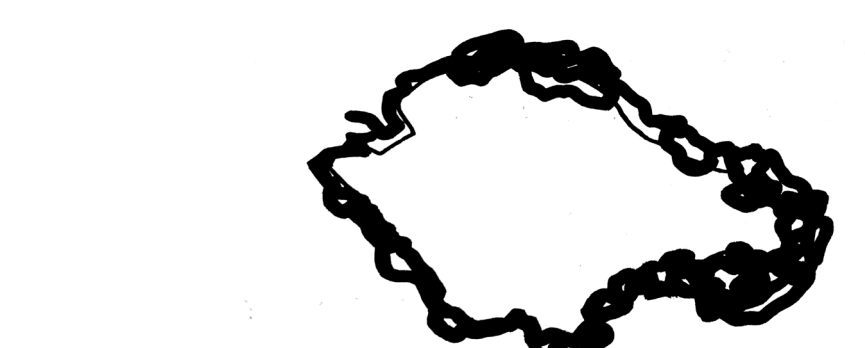
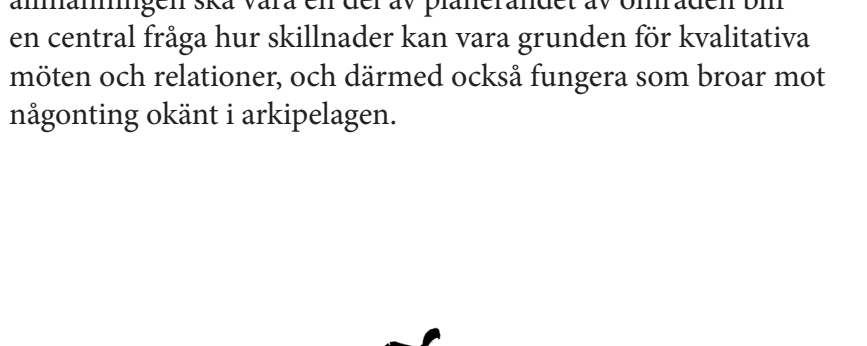
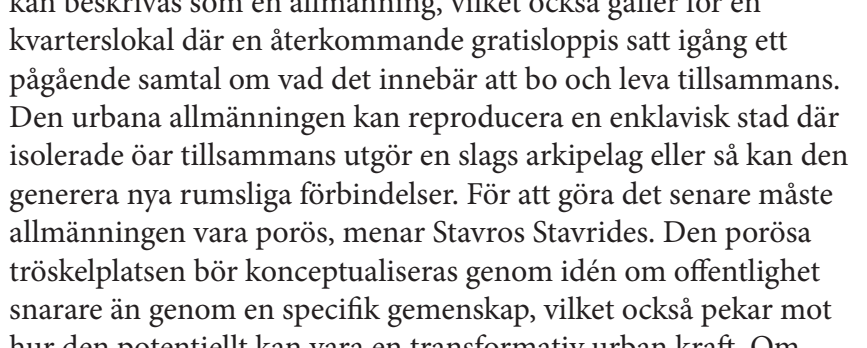
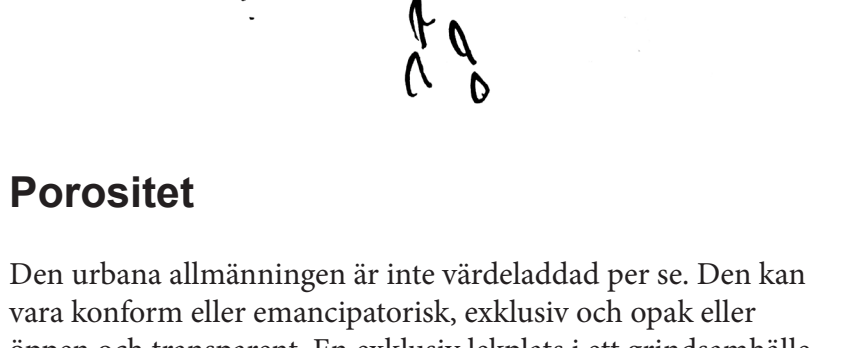
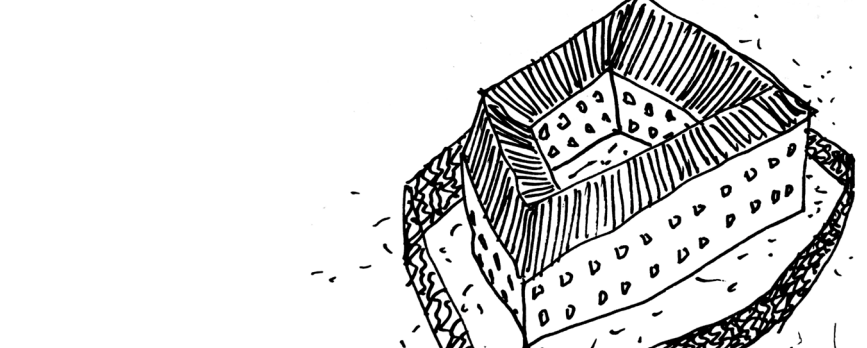

Allmänninggörande

På engelska är to common också ett verb, och det bör betonas att den urbana allmänningen både är en plats och en praktik och alltså en miljö mellan de båda. Även om den svenska översättningen allmänninggörande låter snårigt, är verbformen viktigt att belysa. För allmänningen föregår inte den gemenskap som genom allmänninggörande förvaltar platsen eller resursen. Den urbana allmänningen är inte en plats som kan planeras och sedan bli färdig, utan kräver ett pågående görande över tid för att fortsätta vara en allmänning. Allmänningen kan alltså inte reduceras till ett objekt, utan åtminstone dessa tre betingelser krävs.

- En gemensam resurs (en boklåda eller en kolonilott, ett socialt center eller ett helt kvarter)
- En gemenskap av allmänninggörare (en specifik grupp som på frivillig basis delar och reproducerar det som krävs för allmänningen)
- Ett pågående allmänninggörande.

På samma sätt som ackumulation förutsätter varufiering och lönearbete så kräver allmänningen ett gemensamt och frivilligt görande. Genom effasen på görandet synliggörs hur allmänningen inte bara är en resurs utan ett relationellt socialt ramverk som hela tiden skapas och omskapas. Detta allmänninggörande sker alltid i relation till specifika miljöer (bestående av material, naturtillgångar, andra varelser osv), vilket innebär att detta sociala ramverk också innehåller mer än människorna i det.

En undersökning av det gemensamma av Elof Hellström, Joanna Zawieja och Varg Arkitekter (Eric Andersson, Kajsa Laring, Ylva K Rosvall)

ARC VARG